

KARS TARİHİ BAKIMINDAN BİR KAYNAK OLARAK VİLAYET GAZETESİ "KARS"*

Dr. Alper Alp**

Özet

Bu makalede 1883-1917 yılları arasında yayınlanan, Kars Vilayet idaresinin resmi yayın organı olan Kars gazetesi incelenmektedir. Gazetenin yayın politikası, bölüm başlıkları, içeriği tanıtılmıştır. Askeri valiliğin ve Çarlığın daha üst makamlarının talimatları, vilayetteki adli ve idari sistem, eğitim politikası ve müesseseler, ekonomik durum ve faaliyetler, meskûn halkın kültür ve yaşayışı konularında yayınladığı yazılarla gazetenin tarih araştırmaları açısından taşıdığı kaynak niteliği vurgulanmıştır. Bölge ve yerli halk hakkındaki resmi görüşü ortaya koyması bakımından gazetenin bu konudaki bakış açısı ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kars Vilayeti, Rus İdaresi, Askerî Vali, Karapapaklar, Eğitim.

AS A RESOURCE FOR THE HISTORY OF KARS PROVINCE NEWSPAPER "KARS"

Abstract

In this paper; Kars newspaper which is the public broadcasting organization of Kars Provincial Administration and was broadcasted between the years 1883 and 1917 is analyzed. Broadcasting policy of the newspaper, subheading and content are introduced. Resource quality of the newspaper in the sense of instructions of higher authority of military governorship and Czardom, judiciary and administrative system of the province, education policy and institutions, economic situation and activities, culture and living of people and historical researchers of the

Bu makale Gazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen proje kapsamında Petersburg'da tarafımdan yürütülen araştırma faaliyetlerinin sonuçlarından biridir.

Araştırma Görevlisi, Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

newspaper were emphasized. Perspective of the newspaper was considered in the sense of presenting political view about people of the district and locals.

Key Words: Kars Province, Russian Administration, Military Governor, Karapapaks, Education.

Giriş

Kars Vilayeti 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın henüz devam ettiği bir sırada 13 Kasım 1877 tarihinde Ruslar tarafından işgal edilen Kars sancağı ve çevresindeki yerleşim yerlerinin bir idarî bölge çerçevesine alınması ile oluşturulmuştur¹.

Başlangıçta Vilayet Şuragel, Kağızman, Tahtinskiy, Zaruşad, Ardagan ve Oltu olmak üzere altı okrug ile Çıldır, Horasan ve Posof pristavstvalarından² meydana gelmekte idi³. 27 Haziran 1883 tarihinde vilayetin idari taksiminde yeniden değişikliğe gidilmiştir. Yeni düzenleme ile Kars vilayeti dört okrug ve on dört uçatskaya⁴ bölünmüştür.

Buna göre Kars okrugunu, Ağbaba, Zaruşad, Şuragel, Kars ve Soğanlı uçastkalarından oluşmaktaydı. Ardahan okruguna, Ardahan, Posof, Çıldır ve Gelskiy uçastkaları bağlı idi. Kağızman okrugunu, Kağızman, Nahiçevan ve Horasan uçastkalarından oluşmaktaydı. Oltu okrugunu ise Oltu ve Tauskertskiy uçastkalarından meydana gelmekte idi⁵. Kars Vilayeti bu düzenleme ile idarî taksim açısından nihai şeklini almıştır. Kars Vilayeti'nin ilk yöneticisi General İvan Popko'dur. 18 Haziran 1878'de onun yerine Tuğgeneral Viktor Antonoviç Frankini atanmıştır. 13 Nisan 1881 tarihinde görevinden ayrılan Frankini'niden sonra bu göreve Aleksandr İgnatyeviç Grosman tayin edilmiştir⁶.

Kars gazetesi de bu vali döneminde yayınlanmaya başlamıştır.

- 1 Candan Badem, Çarlık Yönetiminde Kars Vilayeti, İstanbul-2010, s. 32. Candan Badem bu çalışmasında gazete hakkında kısa bir bilgi vermekle yetinmiş ve gazetenin verilerinden son derece sınırlı bir şekilde faydalanmıştır.
- 2 Okrug ve pristavstva idari bölgelerinin Türk mülki idare sistemindeki karşılıkları kaza ve nahiyedir.
- 3 R.G.İ.A. (Rusya Devlet Tarih Arşivi), F.932 , Op.1 , D.306. , L.2.
- 4 Uçastka olarak belirlenen idari bölgenin de nahiyeye eşdeğer olduğu söylenebilir.
- 5 "Karsskaya Oblast v 1883 godu", Kars, No: 48, 27 Kasım 1887, s.4.
- 6 Badem, a.g.e. , s.38.

A. Kars Gazetesinin Genel Özellikleri ve Yayın Politikası

4 Ocak 1883 tarihinden itibaren Kars Vilayeti'nin resmî yayın organı olarak yayınlanmaya başlayan Kars Gazetesinin son sayısı 28 Şubat 1917 tarihinde çıkmıştır. Haftalık bir gazete olan Kars'ın 34 yıl süresince toplam 1779 sayısı yayınlanmıştır. Yılda 52 sayı olarak çıkan gazetenin 1888 ve 1914 yıllarında 53'er sayısı yayınlanmıştır. Gazetenin genellikle çıkış günü salıdır. Ancak bazı yıllarda çarşamba, perşembe ve cuma günlerinde de yayınlandığı olmuştur.

Kars Gazetesi resmi kısım, gayri resmi kısım ve ilanlar kısmı olmak üzere genel olarak üç ana kısımdan oluşmaktadır. Başlangıçta gazete dört sayfadan ibaretti. Ancak daha sonra özellikle ilanlar kısmının geniş tutulması sebebiyle gazetenin zaman zaman 14 sayfaya kadar genişlediği görülmektedir.

Kars gazetesinin yayın politikası birinci sayısında okuyuculara ilan edilmiştir. Buna göre, gazetenin öncelikli amacı yeni kazanılan vilayeti bütün yönleri ile öğrenmek; vilayetin mevcut durumu ile gelişmesi ve imarına yönelik alınan kararlar hakkında Rus toplumuna doğru bilgiler vermektir⁷.

Askerî Vali'nin kalem odası bünyesindeki matbaada basılan, program bakımından vilayet bülteni niteliğinde olan Kars gazetesinin resmî kısmında genellikle Askerî valinin genelge ve emirlerinin yayınlanması, ayrıca zaman zaman daha üst askerî makamların, bakanlıkların emirlerine ve kararlarına da yer verilmesi planlanmaktaydı.

Gayri resmi kısımda ise vilayetle ilgili coğrafi, topografik, tarihi, arkeolojik, istatistikî, etnografik bilgiler verilmesi ön görülmekte idi. Bunların dışında söz konusu kısımda vilayetteki mutadın dışındaki vakıa ve hadiseler, meteorolojik gözlemler, tarım ve köy işleri ile ilgili makale ve bilgiler, tarım rekoltesi, zanaat, ticaret, fabrikalar, panayırlar, pazarlar, çeşitli dernekler, vilayette tanınmış ve diğer ünlü kimseler hakkında bilgi veren yazılar yayınlanacağı belirtilmiştir⁸.

7 "Otdel Neofitsialny" , Kars, No: 1, 4 Ocak 1883, s.1.

8 "Mestnie İzvestie" , Kars, No: 1, 4 Ocak 1883, s. 2.

B. Gazetenin İçeriği

Gazetenin 34 yıllık koleksiyonu incelendiğinde konu bakımından ilan edilen yayın politikasına uygun olduğu görülmektedir. Gazetenin resmî kısmında Askerî valinin emir ve talimatlarının yanı sıra gerektiğinde Kafkas Askerî Bölge Yönetiminin emirleri, İçişleri ile Savaş Bakanlığının genelge ve talimatları, Çar'ın ferman ve buyrukları da yayınlanmaktaydı.

Gayri resmi kısımda gazetenin ilk yıllarında yerel haberler, karma kısım, rehber, resmi ilanlar, ticari ilanlar, fıkra, narh başlıkları bulunmakta idi. İlk birkaç yıldaki bu düzenleme daha sonraki yıllarda sürekli değişiklik göstermiştir. İlanlar, fıkra ve narh başlıkları gazetede sonuna kadar muhafaza edilmiş, ancak diğerleri yerel haberler başlığı altında birleştirilmiştir. Bununla birlikte gazetenin yayın muhtevasında büyük değişiklikler olmamıştır.

Yerel haberler kısmında vilayetteki yollar, bu yolların nitelikleri, yeni inşa edilmekte olan yollar ve önemleri hakkında değerlendirmeler yer almaktaydı⁹. Kars'ta Rus idaresi tarafından yeni yollar yaptırılmaya başlanmıştır. Örneğin, 1884 yılında yapımı devam eden yollar şunlardı:

Kars-Gümrü, Kars-Kağızman, Kars-Sarıkamış, Kars-Ardahan, Nahçıvan yolu, Kuloğlu yolu, Ahılkelek-Ardahan-Oltu yolu, Sarıkamış-Karakurt-Başköy, Karahamza-Sarıkamış yolu. Bu yolların yapımında ihtiyaç duyulan işgücünün önemli bir kısmı yerel halka yüklenen angaryalar ile karşılanmaktaydı¹⁰. Bunlardan sadece Kars-Gümrü yolu şose, diğerleri stabilize yollardı¹¹.

Devlet ve cemaat okulları, bu okullardaki öğrenci sayısı, milliyetlerine ve mensup oldukları dinlere göre öğrencilerin dağılımı hakkında bilgiler verilmekte ve tablolar yayınlanmakta idi¹².

- 9 "Poseşenie Karsa Ministrom Putey Soobşeniya", Kars, No:40, 4 Oktabra1883, s.2; "O znaçenii predpolojennih k postroyke v Karsskoy Oblasti Dorog" , Kars, No: 23 , 4 Haziran 1896, s.3.
- 10 "Karsskaya Oblast v 1884 godu, IV. Obşestvennoe Blagoustroystvo i Blagoçinie" , Kars, No: 11, 12 Mart 1886, s.2-3.
- 11 R.G.İ.A. , F.1284, Op.223, D.227, L.37 ob.
- 12 "Otçet o Karsskom Gorodskom Uçilişe" , Kars, No: 12, 22 Mart 1883, s.3, "O postanovke v Kağızmanskom Normolnom Uçilişe" , Kars, No: 42, 18 Ekim 1883, s.3. , "Karsskaya Jenskaya Şkola" , Kars, No:43, 25 Ekim 1883, s.2. , "Protokol soedinennogo Zasedaniya Russkih Uçebnih Zavedeniy" , Kars , No: 44, 1 Kasım 1883, s.2-3. , "Otçet Komiteta Jenskoy Şkoli" , Kars , No: 4 , 24 Yanvar 1884, s.2, "Vedmost O Nahodaşihsa v Karsskoy Oblasti Uçebnih Zavedeniah" , Kars , No: 18, 1 Mayıs 1884, s.3 , "O

KARS TARİHİ BAKIMINDAN BİR KAYNAK OLARAK VİLAYET GAZETESİ "KARS"

Vilayetteki yargı sistemini ortaya koyan haberler, meydana gelen adli vakalar bu kısımda üzerinde durulan konulardandır¹³. Vilayette yargı sistemi temel olarak askerî idare kanunlarına dayanmaktaydı. Ancak yerli ahali arasında çıkan ölüm ve yaralanma ile sonuçlanmayan olaylar neticesinde işlenen suçlarla ilgi davalar ile miras ve aile davaları meclis adı verilen bölgesel mahkemelerde görüşülmekte idi. Bu mahkeme heyetini kaza yöneticisinin başkanlığını yaptığı bu mahkeme heyetinin diğer üyeleri bir kadı ve ahali tarafından seçilen iki temsilci idi¹⁴. Kars'taki vakıf ve camilerin idaresi de özel bir komisyona bırakılmıştı. Komisyon başkan olan şehir kadısı ve Müslüman halk tarafından seçilen iki üyeden müteşekkildi¹⁵.

Sağlık hizmetleri, halkın hastalıklar hakkında bilgilendirilmesi, salgın hastalıklara karşı alınan tedbirler, uyarılar, bunların Kars ahali üzerindeki etkileri de gazete sayfalarının bu bölümünde yer bulan önemli bilgilerdendir¹⁶.

Yerel haberler bölümünde, Kars vilayetinde kurulan yardımlaşmaya, eğitim kurumlarını desteklemeye, ticarî kuruluş ve faaliyetlere kredi sağlamaya yönelik dernek ve vakıflar, bunların yıllık faaliyetleri hakkında yayınlanan haberler vilayetin Rus hâkimiyeti altında şekillenen sosyal ve ekonomik hayatının ortaya konulması bakımından dikkate değer veriler sunmaktadır¹⁷. Vilayetteki demografik hareket, doğum-ölüm oranı, Rusya

Tserkovno-Prihodskih Şkolah" , Kars, No:27, 4 Temmuz 1900, s.3, " K Voprosu O Mujskom Srednom Učebnom Zavedenii v Gorode Karsa" , No: 23, 10 Haziran 1903, s.2, "İstoričeskiy očerk Karsskogo Gorodskogo Uçiliša za 25 let Ego Sušestvovaniya", No: 48, 29 Kasım 1905, s.3-4, "Ministerskie Narodnie Şkoli Karsskoy Oblasti v 1907 g. , No: 18, 29 Nisan 1907, s.2-3.

13 "O Količestve Grajdanskih Del Voznikših v Karsskom Mirovom Sude", Kars, No: 27, 3 Temmuz 1885, s.2 , "Vedemost" , Kars, No: 18, 30 Nisan 1886, s.2, "Vedemosti, Slučavšihsa v Karsskoy Oblasti v Tçenii Dekabra Mesyatsa 1888 g., Kars , No:3 , 20 Ocak 1889, "Sudebnaya Zametka" , Kars, No: 37 , 10 Eylül 1891, s.2-3.

14 R.G.İ.A. , F.932, Op.1, D.306, L.14-14 ob.

15 R.G.İ.A. , F.1284, Op.223, D.227, L.35.

16 "Sanitarno-assenizatsionnoe Delo" , Kars, No: 10, 8 Mart 1883, s.2 , "Neskolko Slov O Sanitarnom Sostayanii Karsa, No: 10, 7 Mart 1885, s.2, "Osobogo soveşaniya, sostayavsogosa po rasporajeniyu Voennogo Gubernatora Karsskoy Oblasti, dla obsujdeniya predupreditelnih i na slujay poyavlenie holeri sanitarnih mer po gorodu Karsu 27-28 Marta 1890 goda" , Kars, 8 Mayıs 1890, s. 1-3, "Svedenie O Hode Holernoy Epidemii v Karsskoy Oblasti", Kars, No: 36, 8 Eylül 1892, s.2, "Pravitelstvennie Meri Protiv Holerii" , Kars, No: 10, 9 Mart 1893, s.1-3.

17 No. 41, 1883, "Ustav Obşestva Borbi s Zaraznimi Boleznami" , Kars, No: 49, 3 Aralık 1896, s.3-4, "Otçet O Deyatelnosti Karsskogo Otdeleniya Obşestva Belogo Kresta" za 1897, Kars, No:3, 20 Ocak 1898, s.3, "Otçet Pravlenii Obşestva Bspomoşestvovanii

içlerinden ve Anadolu'dan gelen Ermeni ve Rum göçmenlerin sayıları, yerleştirildikleri bölgeler, vilayet merkezi ve bağlı idari birimlerdeki nüfus yapısı, artış oranları hakkında bilgiler de söz konusu kısımda bulunmaktadır¹⁸.

Gazetede yer verilen önemli bilgi kaynaklarından biri de vilayete ait yıllık raporlardır. 1882 yılı raporuyla başlayan bu yayın aralıklarla devam etmiştir. 1883, 1884, 1885, 1886, 1889, 1891,1892, 1894, 1904 yıllarına ait veriler de gazete yayınlanmıştır. Bu raporlarda içerik ve kapsam yönünden farklılıklar bulunmakla birlikte genel olarak tasnif edildiğinde şu başlıklardan oluştuğu görülmektedir: Bölge ve nüfus, ahalinin iktisadi faaliyetleri, asayiş ve nizam, halk eğitimi, halk sağlığı, hayvan hastalıkları, ulaştırma, vergiler¹⁹.

1884 yılından itibaren gazeteye telgraflar kısmı eklenmiştir. Bu kısımda dünya genelinde meydana gelen siyasî gelişmeler, devletlerarası ilişkiler, Rusya'da cereyan eden çeşitli vakıalar, Osmanlı Devleti'nin Balkan devletleri ile ilişkileri, Ermeni meselesi ve bu meseleye büyük devletlerin müdahaleleri sınırlı da olsa takip edilebilir niteliktedir²⁰. 1906 yılından sonra telgraflar kısmı kaldırılmış, 1914 yılında Birinci Dünya Savaşının başlaması ile birlikte yeniden telgraflar kısmının geniş bir şekilde yeniden gazetede yer almıştır. 1914 sonrasında bu kısımda tamamen savaşla ilgili haberler verilmekte, Kafkasya cephesindeki gelişmeler ise hemen her sayıda yayınlanmakta idi. Gazete vasıtasıyla bu veriler vilayetin daha küçük idarî birimleri esas alınarak da zaman zaman kamuoyuna aktarılmaktaydı. Kars, Ardahan, Oltu, Kağızman gibi bağlı idarî birimlerin yıllık olarak hazi-

Bednim g. Karsa za 1910", Kars, No: 15, 12 Nisan 1912, s.2 , "Obzor Uçrejdenii Melkogo Kredita Karsskoy Oblasti za 1910", Kars, No: 35, 30 Ağustos 1911, s. 4, "Otçet O Polojenii i Operatsiyah Kreditnih Kooperitov v Karsskoy Oblasti za 1912 god" , No: 28, 9 Temmuz 1913, s.3.

18 "Po Povodu Pereseleniya v Oblasti Grekov", No: 35, 30 Ağustos 1883, "Polojenie Vselentsev Grekov", Kars, No: 3, 17 Şubat 1884, s.3, "Vedmost O Narodonaselenii Karsskoy Oblasti po Natsionalnastam i veroispovedaniam" , Kars, No: 6 , 7 Şubat 1884 , s.2.

19 Kars vilayetinin yıllık raporları gazetede yukarıda belirtilen yıllarla sınırlıdır. Ancak 1881-1912 yıllarına ait raporlar Rusya Devlet Tarih Arşivinde (Petersburg) bulunmaktadır.

20 "Telegrammı" , Kars , No: 38, 18 Eylül 1885, s.1-2 , "Telegrammı" No: 41 , 9 Ekim 1885 , s.1 , "Telegrammı" , Kars , No: 10 , 5 Mart 1885 , s.2 , "Telegrammı", Kars, No: 46 , 13 Kasım 1885, "Telegrammı" , Kars , No: 41, 9 Ekim 1890, s.2. , "Telegrammı" , Kars , 5 Nisan 1895, s.2.

KARS TARİHİ BAKIMINDAN BİR KAYNAK OLARAK VİLAYET GAZETESİ "KARS"

neye katkıları karşılaştırmalı olarak verilmekte idi²¹. Gazetede 1883 yılından itibaren haftalık meteorolojik gözlemler de yayınlanmıştır. 1893 yılına kadar düzenli olarak yayınlanan gözlemler, sonraki yıllarda giderek daha seyrek yayınlanmaya başlamıştır. 1904 yılından itibaren ise meteorolojik verilere gazete yer verilmemiştir.

Fıkra kısmında ise pek çok farklı konuda ilginç yazılar yayınlanmıştır. Kars'ta yaşamakta olan farklı dinlere ve etnik kökenlere mensup halkların kültür ve geleneklerini konu alan yazılar bulunmaktadır. Kars hakkında Gürcü efsaneleri, Ermeniler'in kutsal günleri, Ermeniler'de doğum ve vaftiz süreci, Müslüman halkın inanışları, kutsal mekânları, Rus Sektantların²², Yezidiler'in kültür ve inançları vs. söz konusu kısımda halk kültürüne dair yayınlanan yazılara örnektir.

Bunların yanı sıra Rusya Tarihi, Rusya'nın genişleme sahası, meşhur Rus aydınları hakkında yazılar da fıkra bölümünde yer almıştır. Bununla birlikte gazetenin bu bölümü Rus-Japon Savaşı ve 1905 devrimini izleyen süreç dışında yerel niteliğini korumuştur. Gazetenin genel içeriği dairesinde bulunan farklı konulardaki yazılar bu bölümde boy göstermiştir. Gazetede narh kısmı düzenli olarak yayınlanmıştır.

Bu durum belli başlı gıda ve ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını gazetenin yayımlandığı 34 yıl boyunca takip etme imkânı vermektedir. Gazetenin bu kısmında; ekmek, un, dana eti, kuzu ve keçi eti, kaz eti, sakatat, domuz,

21 "Sravnitelnaya vedemost o dohodah kazni po horosanskomu, Nahiçevanskomu i Kağızmanskomu Uçastkam Kağızmanskogo Okrugam, No: 4, 24 Ocak 1885, s.2 , "Sravnitelnaya Vedomosti O Dohodah Kazni Po Oltinskomu i Ardaganskomu Okrugam, No: 13, 28 Mart 1885, s.2, "O sostayanii Ardaganskogo Okrugam k 1-mu Yanvara 1888 goda" , Kars , No: 29, 15 Temmuz 1888, s.3-4. , "Obzor Oltinskogo Okrugam za 1892 goda", Kars, No: 16, 20 Nisan 1893, s.3-4, "Smeta Dohodov Mesteçka Kağızmanana na 1912" , Kars, No: 11, 12 Mart 1913, s.3-4.

22 Sektant'ın kelimesinin iki anlamı vardır. Birincisi herhangi bir dinî tarikatın üyesi olan kişi demektir. İkinci anlamı ise dogmatik görüş ve kanaatleri ile farklılaşan dar bir grubun menfaatlerini gözetken kişi demektir. Bkz. A.P. Evgeneva, Slovar Russkogo Yazika v çetireh tomah, Moskva-1999, s. 70; Kars'a göç eden Rus asıllı halka bu ismin verilmesinin sebebi ise Çar Aleksey Mihailoviç zamanında yapılan kilise reformuna karşı çıkarak Rusya'nın çeşitli vilayetlerine göç etmeleridir. Bkz. İlber Ortaylı, "Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars" , Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı: IX, Sene: 1978'den ayrı basım, s.350. Kars'ta Malakanlar olarak bilenen Sektantlar; Duhoborlar, Subbotnikler ve Malakanlar olmak üzere üç gruba ayrılmaktaydılar. Kars gazetesinde bunların her birine ait kültürel unsurları yansıtan yazılar bulunmaktadır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Sergey Petrovskiy, Molokane ili Duhovnie Hristiane", Odessa-1908.

koyun, sığır yağları, yumurta, bal, tereyağı, soğan, patates, pancar, tuz, gaz yağı ve mum fiyatları gösterilmektedir²³.

C. Gazetenin Bölgeye ve Yerel Halka Bakış Açısı

Kars ve havalisinin Rusya hâkimiyetine girdiği ilk yıllarda Müslüman Türk nüfusun büyük bir ekseriyete sahip olduğu bilinmektedir. 1881 yılında Rus yönetimi tarafından yapılan ilk sayımın sonuçlarına göre Kars vilayetinde toplam nüfus 125.634'tür²⁴. 1882 yılında bu sayı 145.412'ye çıkmıştır. Toplam nüfus içerisinde Müslüman Türk nüfus yaklaşık % 62'lik bir orana sahipti. Bu oranın karşılığını oluşturan rakamlar da dikkat çekicidir. Vilayette yaşamakta olan Müslüman Türk ahalinin nüfusu 89.958' idi. Buna karşılık Rus, Ermeni ve Rumlar'ın oluşturduğu gayri Müslim ahalinin nüfusu ise 54.578 idi²⁵. Rus yönetimi bu nüfus yapısından memnun değildi. Bu konudaki değerlendirmeler gazete sayfalarında yer bulmakta idi. Kars Valisi General Frankini'nin bölgeye atanmasıyla gözetilen hedef izah edilirken bu yaklaşım açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Gazetenin ifadesiyle; General Frankini'nin temel amacı, Rusya'nın iç vilayetleri ile yeni elde edilen bölge arasında organik bağlar kurmak ve bu bağları güçlendirmek vasıtasıyla Rus vatandaşlığı esasını sarsılmaz bir şekilde bölgeye yerleştirmektir. Bu hedefe varılmasını sağlayan uygulama da Gümrü şehrini Soğanlı Dağları ile birleştiren anayol boyundaki mıntıkada Rus yerleşim yerleri kurulmasıdır²⁶. Kars vilayetine sınır olan Gümrü'nün önemi Kars'ın Tiflis ile bağlantı noktasını oluşturmasıdır²⁷. Kars'ın Rusya için stratejik önemi de bu

23 "Taksa", Kars, No: 41, 9 Ekim 1884, s.3-4, "Taksa", Kars, 9 Ağustos 1895, s.3-4, "Taksa", Kars, No: 11, 13 Mart 1907, s.5.

24 RGİA, F.932, Op.1, D.306, L. 3 ob.

25 Badem, a.g.e. , s. 50.

26 General Frankini 1844 yılında Topçu Akademisinden mezun olmuştur. Kırım Savaşı sırasında Sivastopol kalesinin savunulmasında gösterdiği başarı ile dikkati çekmiştir. Daha sonra Knez Baryatinskiy'in komutası altında Kafkasya'da görev yapmış ve Şeyh Şamil'in esir edildiği 1859 yılındaki savaşa katılmıştır. 1860 yılından itibaren on yıl boyunca İstanbul'daki Rus elçiliğinde askeri istihbarat şefi olarak görev yapmıştır. 1870 yılında tuğgeneral rütbesiyle Kafkas ordusuna atanmış, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşına kadar bu görevi devam etmiştir. Kars'ın Rusya hâkimiyetine girmesinden kısa bir süre sonra oluşturulan yeni vilayetin askeri valiliğine atanmıştır. Bu göreve getirilmesinde Türkçe'yi çok iyi derecede bilmesinin önemli rolü vardır. Ayrıca İngiltere'nin Hindistan'da, Fransa'nın Cezayir'de uyguladığı kolonizasyon politikası hakkında incelemelerde bulunmuştur. Bkz. "Viktor Antonoviç Frankini", Kars, No: 33, 18 Ağustos 1892, s.1.

27 Ortaylı, a.g.e. , s.346.

KARS TARİHİ BAKIMINDAN BİR KAYNAK OLARAK VİLAYET GAZETESİ "KARS"

durum ile yakından ilgilidir. Rus idarecilere göre Kars Rus ileri harekâtı durumunda Anadolu'nun kapısı olan Erzurum önünde önemli bir bölge, Osmanlı ilerleyişi karşısında ise merkezi Tiflis olan Kafkasya'nın anahtarı idi²⁸.

Kars'ın Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasından sonra Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 1879'ta yapılan İstanbul Antlaşmasına göre üç yıl içinde Kars'ın Müslüman Türk ahali bölgeyi terk etme hakkına sahip olacaktı²⁹. Antlaşmanın söz konusu maddesinin bu hükmüne dayanarak yaklaşık 70.000 Müslüman Türk vilayeti terk etmiştir³⁰. Türk ahalinin şehri terk etmesi de gazete sayfalarında olumlu bir gelişme olarak yankı bulmuştur. Bunun vilayet için bir kayıp anlamına gelmeyeceği, bunların yerini Rus idaresi açısından daha güvenilir olan Hıristiyan unsurların doldurabileceği şeklinde yorumlar gazetede yer almıştır³¹. Hem terk edenlerin yerlerine hem de daha sonra yeni nüfus kitleleri olarak Türkiye'den gelen Rumlar, Ermeniler ve Rusya'nın çeşitli vilayetlerinden gelen Rus sektantlar yerleştirilmiştir³².

Kars Vilayetinde Müslüman nüfusun toplam nüfusa oranı Rus hâkimiyeti dönemi boyunca her geçen yıl azalarak gelmiştir. Buna rağmen 1914 yılında Müslüman ahalinin nüfusu 178.321'dir³³. Hıristiyan nüfus ise yaklaşık 185.000'e ulaşmış durumda idi³⁴. Müslüman nüfusun sahip olduğu yüksek bir miktara rağmen vilayet gazetesinde ahalinin bu kısma nispetiyle orantılı bir önem verilmemesi gazetenin Müslüman Türk ahaliye karşı olan tutumunu açıkça ortaya koymaktadır.

Müslüman nüfus vilayet valilerin yıllık raporlarında olduğu gibi gazetede de şu dört kısma ayrılmakta idi: Türk, Türkmen, Karapapak, Kürt. Bunlardan Kürtler'in vilayetin diğer Müslüman kavimlerinden farklı bir dil konuştuğu vurgulanmakta idi. Türkmenler'in ise inanışlarında birtakım farklı özellikleri olduğu belirtilmekteydi³⁵. Karapapaklar da Sünni ve Şii olmak üzere iki gruba ayırıyorlardı. Karapapaklar'ın dil ve kültür bakımından farklı

28 "Strategičeskoe Znaçenie kr. Karsa" , Kars, No: 45, 1902, s. 2.

29 Boris Esadze , "Oçerki Karsskoy Oblasti", Kars, No: 5, 29 Ocak 1913, s.2.

30 Ortaylı, a.g.m. , s.349.

31 Devitskiy, "Putevie Nabroski" , Kars, No: 1, 3 Ocak 1901, s.2.

32 "Hronika" , Kars, No: 33, 17 Ağustos 1893, s.3-4, M. Fahrettin Kırzioğlu, Kars Tarihi, İstanbul-1953, s.553.

33 R.G.İ.A. , F.821, Op.133, D. 545, L.139

34 Badem, a.g.e. , s.50.

35 Burada Türkmen olarak adlandırılan ahali Kars Alevileri'dir. Bkz.

bir özellikleri bulunmamakla birlikte hayat tarzı açısından diğer Türk ahaliden farklı oldukları ifade edilmekte idi³⁶. Böylelikle Müslüman nüfusun aslında etnik ve kültürel açıdan homojen bir yapı arz etmediği belirtilmekte, farklılıklar derinleştirilmeye veya derin gösterilmeye çalışılmaktaydı.

Gazete'nin bölgeye bakış açısını yansıtan bir başka önemli nokta da Kars'ın esas yerli halkının Gürcü ve Ermeni unsurun teşkil ettiği, dolayısıyla bölgenin kadim Hıristiyan yerleşim alanlarından yolundaki iddiaları idi³⁷. Posof gelenek ve göreneklere ele alınırken bura halkının Türkleşmiş Gürcüler olduğu savunulmuştur³⁸. Van'da bulunan Urartu dönemine ait yazıtların Ermeni dilinden farklı olmasına rağmen eski Ermeni krallığı sınırları içerisinde bulunduğu için Ermeni yazıtları olarak adlandırılabilmesinin belirtilmesi gazetenin bölgeye bakış açısını ortaya koyan diğer bir ilginç örnektir³⁹.

Gazetede bölgenin Hıristiyan geçmişine bu kadar vurgu yapılmasında Kars'ta Rus hâkimiyetini pekiştirecek olan Hıristiyanlığın bütün kurumları ile yerleşmesine katkı yapma düşüncesi önemli rol oynamıştır. Zira gazete Kars vilayetinde kiliselerin yapılmasına, Hıristiyan dini öğretim kurumlarının ve derneklerinin kurulmasına özel önem vermekte idi⁴⁰.

SONUÇ

Rus Çarlığı'nın hâkimiyetine giren yeni bölgelerde kurulan vilayet idareleri tarafından resmî nitelikli bir süreli yayın neşredilmesi gelenektir. Kars gazetesi Rus idare sisteminde oluşmuş bu geleneğin bir ürünüdür. Gazete 34 yıl gibi uzun bir süre haftalık olarak neşredilmiştir. Bu dönem Kars'taki Rus hâkimiyetinin de önemli bir kısmını kapsamaktadır. Vilayetin güvenlik, ulaşım, sağlık işleriyle ilgi icraatlar, askeri yönetim kadrolarına

- 36 "Karsskaya Oblast v 1886 godu, Naselenie, Harakteristika Plemena", No. 9, 26 Şubat 1887, s.3.
- 37 "İstoriçeskie Pamyatniki Karsskoy Oblasti" , No:18, 3 Mayıs 1883, s.2-3; "Hronika", Kars, No: 12, 18 Mart 1888, s. 2; Devitskiy, "Putevie Nabroski" , Kars, No:3, 16 Ocak 1901, s.2.
- 38 "Nravi i Obiçayı Poshova" , Kars, No:15-17, 1883, s.2-3.
- 39 K.P. Patkonov, "Vanskie Nadpisi", Kars, 7 Şubat 1994, s.2-3.
- 40 "Hronika" , Kars, No: 1, 6 Ocak 1889, s.2-3; "Hronika", Kars, No: 40, 3 Ekim 1889, s.3-4; "Hronika", Kars, No: 6, 11 Şubat 1892, s.3 ; "Lal-Oglinskoe Tserkovno Prihodskoe Uçilişe" , Kars, No: 8 , 25 Şubat 1892, s.2, "Hronika", Kars, No: 49, 7 Aralık 1893, s.3; "Osveşenie tserkvi-şkol v seleni Horošem Zaruşadskogo Uçastka" , Kars, No: 8, 20 Şubat 1901, s.3; Ustav Karsskogo Bratstva vo imya Cvyatitela i Çudotvortsya Nikolaya" , Kars, No: 1, 6 Ocak 1909, s.5-6.

KARS TARİHİ BAKIMINDAN BİR KAYNAK OLARAK VİLAYET GAZETESİ "KARS"

dair düzenlemeler, memurların tayin ve azilleri gibi valiliğin aldığı bütün kararlar, yayınladığı talimatlar bu süreçte gazete yer almıştır. Kars gazetesi şehirdeki Rus yönetiminin kronolojisini sunmaktadır.

Rus idaresinin uygulamalarıyla nüfus yapısında, ekonomik durumda, sosyal yapıda, adli sistemde, kültür ve eğitim alanında meydana gelen değişimler de gazetenin söz konusu dönemle ilgili sağladığı verilerin bir diğer boyutunu oluşturmaktadır.

Kars'ta Rus yönetimi boyunca nüfus oranında Hıristiyan unsur lehine olan bir değişim yaşanmıştır. Bu durumun orta çımasında vilayet yönetiminin Anadolu'dan Rum ve Ermeni, Kafkasya'dan da Rus ve Ermeni köylülerinin bölgede yerleşmesi teşvik edici tutumu önemli rol oynamıştır. Ekonomik gelişme ve Rusya ile entegrasyon için kredi kuruluşlarının ve ticari kooperatiflerin kuruluşu desteklenmiş, Kafkasya ile bağlantıyı sağlamlaştıracak yolların yapımına ağırlık verilmiştir.

Adli sistemde Müslüman ahaliye aile hukuku çerçevesinde bazı imtiyazlar tanınmış, bunun dışında askeri yönetim bölgesi olarak Kars'ta Rus yargı sistemi geçerli olmuştur. Kurulan dernekler ve açılan okullarla Rus sosyal hayatının temelleri atılmış ve bunu sağlamlaştıracak kitle hazırlanmaya başlamıştır. Bütün bu faaliyetlerin somut örnekleri gazete sayfalarında boy göstermiştir.

Gazetenin ortaya koyduğu diğer bir husus Rus hâkimiyetinin yerel halka bakış açısıdır. Orta Asya'nın yerli halkı için kullanılan ve uzak, az gelişmiş anlamlarına gelen "tuzemniy" kelimesi Kars'ın yerli Müslüman ahaliye için de dışlayıcı ve tahkir edici bir deyim olarak gazete sayfalarında kullanılmıştır. Yerli Müslüman halk arasındaki etnik, kültürel ve mezhepsel farklıklar vurgulanmıştır.

Böyle bir tutumun hedefi bölgede Rus hâkimiyetinin önünde tehdit oluşturabilecek güçlü ve büyük nüfus bütünlüğüne sahip bir tebaa yapısı oluşmasını engellemektir. Bütün bu özellikleri ve ihtiva ettiği bilgilerle Kars gazetesi bölgenin Rus hâkimiyeti altında geçirdiği tarihi süreç açısından oldukça önemli bir kaynak durumundadır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

R.G.İ.A , F.821, Op.133, D.545.

R.G.İ.A, F.932, Op.1, D.306.

R.G.İ.A, F.1284 , Op.223, D.227.

Kitaplar ve Makaleler

Badem, Candan, Çarlık Yönetiminde Kars Vilayeti, İstanbul-2010.

Evgeneva, A.P. , Slovar Russkogo Yazika v çetireh tomah, Moskva-1999.

Ortaylı, İlber "Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars" , Tarih Enstitüsü Dergisi,
Sayı: IX, Sene: 1978'den ayrı basım.

Petrovskiy, Sergey, Molokane ili Duhovnie Hristiane", Odessa-1908.

"Taksa" , Kars, No: 41, 9 Ekim 1884, s.3-4.

"Viktor Antonoviç Frankini", Kars, No: 33, 18 Ağustos 1892, s.1.

"Strategičeskoe Znaçenie kr. Karsa" , Kars, No: 45, 1902, s. 2.

Devitskiy, "Putevie Nabroski" , Kars, No: 1, 3 Ocak 1901, s.2.

Devitskiy, "Putevie Nabroski" , Kars, No:3, 16 Ocak 1901, s.2.

"İstoriçeskie Pamyatniki Karsskoy Oblasti" , No:18, 3 Mayıs 1883, s.2-3.

Kırzioğlu, M. Fahrettin Kars Tarihi, İstanbul-1953.

Patkonov, K.P. , "Vanskie Nadpisi", Kars, 7 Şubat 1994, s.2-3.

"Karsskaya Oblast v 1883 godu", Kars, No: 48, 27 Kasım 1887, s.4.

"Karsskaya Oblast v 1884 godu, IV. Obşestvennoe Blagoustroystvo i
Blagoçinie" , Kars, No: 11, 12 Mart 1886, s.2-3.

"Karsskaya Oblast v 1886 godu, Naselenie , Harakteristika Plemena", No.
9, 26 Şubat 1887, s.3.

"Mestnie İzvestie" , Kars, No: 1, 4 Ocak 1883, s. 2.

O Koliçestve Grajdanskih Del Voznikşih v Karsskom Mirovom Sude", Kars,
No: 27, 3 Temmuz 1885, s.2.

KARS TARİHİ BAKIMINDAN BİR KAYNAK OLARAK VİLAYET GAZETESİ "KARS"

"O znaçenii predpolojennih k postroyke v Karsskoy Oblasti Dorog" , Kars,
No: 23, 4 Haziran 1896, s.3.

"Otdel Neofitsialny" , Kars, No: 1, 4 Ocak 1883, s.1.

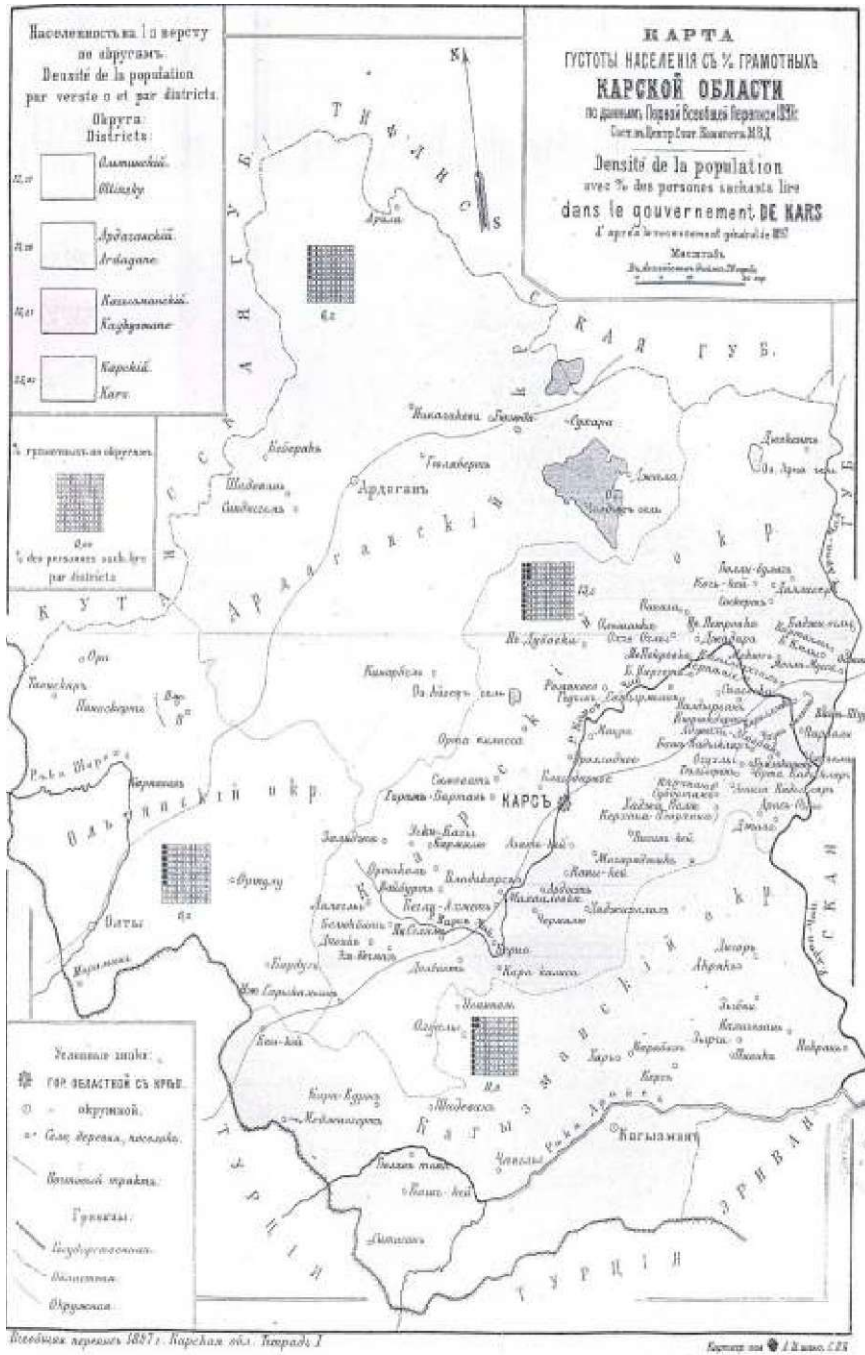
"Sanitarno-assenizatsionnoe Delo" , Kars, No: 10, 8 Mart 1883, s.2

"Vedemost O Nahodaşihsa v Karsskoy Oblasti Uçebnih Zavedeniah" , Kars,
No: 18, 1 Mayıs 1884, s.3.

EKLER



Vilayet Gazetesi Kars'ın 4 Ocak 1883 Tarihli İlk Sayısı



Rus Çarlığının Sınırları İçindeki Kars Vilayeti'nin Haritası